

مرثیہ نغمائی

ایسے خرد

ہر بھجی سے شہی شستا باں

آہی بہ جگر فردی خورد

سر پائے بر بہنہ دریا باں

والماس بہ سینہ خوردی کرد

اومی شدومی زدند ہر کس

زاں ناوکِ عم کہ بے سپر بود

مجنوں مجنوں ز پیش و از پس

مسد دم خلد ایش در جگر بود

کوشید کہ رازِ دل پوشد

زیں گونہ بہ چارہ کہ دہنت

با آتشِ دل کہ باز کوشد

می کرد ٹیکب تا توانست

خوں از جگرش بہ دل برآمد

چوں سیلِ غمش رسید بر فوق

وز دل گذشت دبر سر آمد

از پر وہ بروں قناد چوں بق

او در غم یار و یار از دور دور

بیروں شد و کرد سپر بہن چاک

دل پر غم و غمگسار از دور دور

داغ کندہ بہ تارک از زمین خاک

چوں شمع بہ ترکِ خواب گفتم

گرایں بہ زمیں قناد از تاب

نا سو دہ بہ روز و شب نہختہ

در خاک مرا فدا کرد چوں آب

می گشت بہ در و خویشین را

برداشت ز خانہ راہِ صحرا

می جُست دوائے جانِ تن را

چوں خضر نو دمسئلِ خضر

می کند بریں امید جانے

میرفت چو باد کوہ بر کوہ

می کوفت سرے بر آستانے

نخلے ز پیش دواں بانوہ

مولانا نظامی

ایسے خرد

اد بندہ یارویار در بند
 ازیکہ گراں ہوئے زند
 ہر شب بہ فراق بیت خواناں
 چوں باد شہے بکوئے جانان
 در بوسہ زود کرد باز گشتے
 باز آمدنش در از گشتے
 در وقت شدن ہزار پر وشت
 چوں آمد خار برگزداشت
 بر کس ز لطافت جو اینش
 می خورد فسوس زندگانی
 اینش ز درون پنہ می داد
 وانش بیجا گزند می داد
 طفلان بہ نطان سنگ در دست
 اینش زد و آن شکست و اومت
 با آن شغفے کہ در گزر بود
 دیوانہ ز خویش بے خبر بود
 میراند ز آب دیدہ روئے
 میگفت چو بلبلاں سروئے
 می زد ز درون جان دم سرد
 زان باد چوریک وجد می کرد

مجنوں کے فالجہائے سہ اس

مولانا نظامی

چوں ماندہ شد از عذاب اندوہ
 سجادہ فزوں فلکند ز انوہ
 بنشت دیدارے ہائے بگریت
 کاوغ چو کتم دوئے من چیت
 ماہ چکپان گوئے یاریم
 ما سوختگان حسام کاریم
 جانے نہ و با خضر رسم آبیم
 نورے نہ و یار آفتابیم

بولن نظامی

ہیسہ خسرو

آوارہ زخا نماں چسنا نم
 کز کوسے بہ خانہ ندانم
 نے بروردیر خود پنا ہے
 نے بر سر کوسے دوست ہے
 قرابہ نام و شیشہ انگ
 افتاد و شکست بر سرنگ
 ویراں نہ چناں شدہ است کلام
 کا بادی خویش چشم دارم
 لے کاش کہ بر من اوقاٹے
 باوے کہ مرا بہ باد داوے
 یا صاعقہ برآمدے سخت
 ہم خانہ بسوختے وہم رخت
 کس نسبت کہ آتشی در آرد
 دو دازن و جان من بر آرد
 اندازد و در دم ہنسگم
 تا باز رہ جساں ز نسگم
 چوں گل بہ خوشی بہ خندہ کوشیم
 ہر چند پلاس زندہ پریشیم
 گرا از خزو پر نیاں گدایم
 در زیر گلیم بادشاہیم
 جاہ تر پلاس پارہ دوزیم
 خانہ ز پے نظاں سوزیم
 بے منت تاج سرسراہیم
 بے منت دیدہ عشق باہیم
 باشیر و گوزن بمعناہیم
 با زاغ و زغن ہم آشاہیم
 در سایہ بوم جاہے روہیم
 بر نغمہ چند پاسے کوہیم
 گنجیت غم اندرون سینہ
 مار است کلید آں خوبینہ
 دل خستہ و گریہ خون ناپست
 اں گر ہوس می و کیاہست

مولانا نظامی

ایسہ خرد

خونریزِ منِ خرابِ وخت
 ہست از دیت و قصاصِ رست
 اسے ہمنشانِ مجلسِ رود
 پد رود شوید جسدِ پد رود
 کاں نیشہ سے کہ بود در دست
 افتادہ شد آگینہ بشکت
 لے بے خیراں زود و آہم
 خیرید را کسید را ہم
 من سوختہ ام مرا مسوزید
 بر سوختگان نمک مرزید
 از پاسے قنادہ ام پہ تدبیر
 لے دوست بیاؤد بیتِ من گبر
 این خستہ کہ دل سپردہ نت
 زندہ بہ تو بیکہ مردہ نت
 بنواز بہ لطف یک سلام
 جاں تازہ کنم بہ یک پیام
 یارب چه خوشست مالہ زار
 خاصہ ز دور و نہائے افکار
 جانم ز فراق برب آمد
 سے آئی دیا بروں خرام
 جز نیم دلم نسا ند حالی
 باز آئے کہ خانہ گشت خالی
 گفتی کہ صبور شو بہ دوری
 دوری ز تو انگے صبوری
 بنائے تیغ چو یا سیم
 بنواز بہ شہرتِ پسیم
 تیغ بزن آستاں کین پاک
 بگزار کہ بردت شوم خاک
 گنجیہ عشق شد و جو دم
 بے عشق مباد تار و پودم
 آسودہ مباد جانم آن روز
 کزہ و دغمت نباشد م سوز

ہوشِ نغمای

زلف تو درید ہرچہ دلِ دوست
 ایں جامہ دری ورا کہ آموخت
 لے راحتِ جانِ من کجائی
 در بردنِ جانِ من پسِ الی
 جرمِ دلِ عذرخواہِ من صیت
 جز دوستیت گناہِ من صیت
 یک شب زہرا شبِ مرا باش
 یک سائے صوابِ گویا باش
 عشق تو ز دلِ نہادنی نیست
 ایں راز کس کٹا دنی نیست
 باشیر بہ تن در آمد ایں راز
 با جاں بد آید از تم باز
 آن را کہ خبر نہ ز آتشِ گرم
 گو دست بروز نہ با زرم
 ایں گفتِ فقاہ بر سرِ خاک
 نظار گیاں شدند غناک

ایسہ خسرو

گیرم خوش و شادمان تو ایں بیت
 ہیہات تکبے تو چون تو ایں بیت
 فریاد کہ جاں ز غم بوں شد
 وز رخنہ دیدہ دل بروں شد
 آن تن کہ خمیدہ بود شکست
 و اں دل کہ نہ شتم شد از دست
 سیلابِ بلا بر آمد از فرق
 کشیم چہ سو دچوں شد م غرق
 برسوزِ دلم کہ رستیخیزست
 انشت منہ کہ شعلہ تیزست
 ہر قطرہ خون بریں سُرخ زرد
 پندار کہ چشمہ ایت از درد
 از دیدہ رود چو بوسے فوم
 شیراں نکند بوسے فوم
 از شعلہ آہ - درد ہانم
 پڑا بلہ میں بمسہ ز بانم

ہیسہ خرد

شادوم برخت کہ غم کند کم
 پیش چو تو ز آگے غم
 و در غم رسد از تو نیز شادوم
 این شادی و غم ہمیشہ با ہم
 ہر تو در استخوان من باد
 و در تو دو دوائے جان من باد
 مجھوں چو ہیں دم دل مجھینہ
 از سینہ بروں ز د آتش تیز
 کوہ از جگرش بہ خون در آمد
 فریاد ز وحشیاں بر آمد

بہانہ

ہیسہ خرد

چوں نازک شاد بادِ نوروز
 بگفت بہارِ عالمِ ہنسوز
 ابرا از صدفِ پہرہ کبر
 در گوشِ بنفشہ ریخت گوہر

مولانا نظامی

چوں پردہ کشید گلِ صبحِ ہوا
 شد خاکِ بروئے گلِ مطرا
 خندید مشکوٰۃ بر درختاں
 چوں سکہ بروئے نیکنیتاں

مثنوی نظامی

از لاله لعل و از گل زرد
 گیتی علم دورنگ بر کرد
 سیرابی سزائے نوخیز
 از لولوئے تر ز مرد انگیز
 لاله زور برق فشانده شخوف
 کا قناد سیاہ پیش بر اں حرف
 زلفین بنفشہ از درازی
 در پائے فتادہ وقت بازی
 غنچہ کمر استوار می کرد
 پیکاں کشتی ز حسار می کرد
 گل یافت سترق در بری
 شد باد بگو شوان گیسری
 شمشاد بچب دشانہ کردن
 گلزار بہ ناردانہ کردن
 سنبل سبزه نافہ باز کردہ
 گل دست بد و دراز کردہ

ہمسہ خسرو

سر و از علم بلند پایہ
 بر فرق سمن فگند سایہ
 از شبنم گوہ سدریں شمال
 آراست گلوتے گل حائل
 غنچہ بہر آمد از شبستان
 پر شیر شدش ز ابر پستان
 بید از مرغ فنج گیسر دار
 شد بر سر بیاہمن گیسر بار
 تازک تن لالہ دل ہنسوز
 لرزندہ شد از نسیم نوروز
 باشاہ وسے فحبتہ ناماں
 گشتند بسہر چمن حسنہ اماں

مولانا نظامی

زرگس زرد ماغِ آتیش تاب
 چوں تپے دگانِ بختہ از خوب
 جوشیدنِ قطرہائے بادہ
 خوں از رگِ ارغوانِ کشادہ

زمینی کلام و زورِ مضمونِ آفرینی مولانا نظامی کے یہاں ہے، مصتوری فطرتِ ایرخسرو
 کے یہاں۔ اشعار ذیل مقابل پڑھو۔

مولانا نظامی

چوں پردہ کشید گل بہ صبحا
 شد خاک بر وئے گلِ مطہرا
 لالہ ز ورقِ فشانہ شخرف
 کافقہ سیاہ پیشِ براں حرف

ایسے خسرو

چوں نافذ کشاد بادِ نوروز
 بگلقت بہارِ عالمِ افروز
 تازک تن لالہ اولِ اشرف
 لرزندہ شد از نسیمِ نوروز

خیزان

مولانا نظامی

شرطت بوقتِ برگِ ریزاں
 خونابہ شود ز برگِ ریزاں

ایسے خسرو

آمد چو خزاں بہ فارتِ باغ
 بنشت بجائے بلبلاں ز باغ

مولانا نظامی

ایسہ خرو

خونے کہ بود ارون ہر شاخ	رخسارۂ لالہ پر زپیں شد
بیرون ودا از مشامِ سوراخ	آئینہ آب آہنیں شد
قارورہ ز آب سرد گردود	ہر غنچہ کہ جسدہ کرد گشاخ
رخسارۂ باغ زرد گردود	در ریختن آمد از سر شاخ
شاخ آبلہ ہلاک یابہ	پر برگ شدہ زمین گلزار
زربوید و لیک خاک یابہ	چوں مجلسِ مکرماں ز دینار
زرگس بہ جازہ بر نہد رخت	ریزاں گل لالہ شست دشت
شمشاد درافتہ از سر تخت	مالیدہ چار دست بردست
سیمائے سخن شکست گیرد	ہر سوئے برہنہ گلتانے
گل نامہ خون بدست گیرد	چوں راہ قنادہ کاروانے
بر فرق چمن کلالہ تاک	ز آیب طپانچائے صرصر
پیمپیدہ شود چو ما رختاک	غلطاں بز میں شکو ذراتر
چوں باد مخالف آید از دور	منقار کلاغ بر سر گل
اقتادین برگ ہست معذور	مقراض شدہ بہ پزئبل
کانانکہ ز غسرقہ می گزیند	خفتہ علم شکو ذرتناک
زاندیشہ باد رخت ریزند	عباس شدہ درختِ ضحاک

مولانا نظامی

ہمسہ خرد

چوں سبزہ چسبِ لاجوردی
 خیری شود از غیبِ زردی
 نازک بسگرانِ باغِ رنجور
 شیریں نمکانِ تاکِ مخمور
 انداختہ بندوئے کدیور
 زنگی بچکانِ تاکِ رسر
 سرہائے ہی زطستہ کاخ
 آویختہ ہم بطرہ شاخ
 نار از جبگ کفیدہ خویش
 فنا بہ چکاند بردلِ ریش
 بر پستہ کہ شد دہن دریدہ
 غاب زد و لب گزیدہ
 ناریچ ز روئے زرد روی
 بروہ ز ترنج مشکبوی
 دہقان زخمی معانہ
 مرست شدہ بسوئے خانہ

شیران گل گرہ کشادہ
 ہر سو و رفتے بروں قتادہ
 ماندہ ہمہ غنچائے خوشبوئے
 از خندہ شکرین ترش روئے
 برگے کہ ز باد شد گریزاں
 ہر گوشہ دواں نقاں و خیراں
 ز گس کہ بخواب چشم بستہ
 از بانگِ زغن ز خواب بستہ
 سوسن ز غبارِ سینہ پر خار
 کا زادہ دباخان سہر و کار
 رُخانِ یاسمین زمیں سائے
 پیانہ لالہ باد پیاسے
 گیوئے بفتہ خاک بوساں
 چوں زلفِ خمیدہ عوساں
 نسریں بہ لب زمانہ خوردن
 وز شلخ بتا زمانہ خوردن

ایسہ نبرد

درہم شدہ جگہ سنبھل از باد
شاید طلب از درخت شمشاد

قاصد و پیام

ایسہ نبرد

دجنوں ایک بیل دیکھتا ہے،
دید از سرِ شاخ بیل مست
در جتن صوتِ خویش می بست
دل در غم گل بہ غار می سفت
بر یادِ سخن سہ وومی گفت
مجنوں زلف با آں فسانہ
چرخے بنمود عاشقانہ
مرغ از سر سوز در مقاتل
مجنوں بہ بیان وجد و حالت
گفت اے شرابِ عاشقی مت
باغزدگان بہ نالہ ہم دست
سازت کہ نولے عشق بازیت
مجو بہ کشائے عشق بازیت

مولانا ظفری

دجنوں ایک نخت پر کوا میٹھا ہوا دیکھتا ہی
بر شاخ نشستہ دید ترا سغ
پٹھے وچ چشم چوں چراغ
چوں زلفِ تباں سیاہ و دلبند
با دل چو جگر گرفت پیوند
صاح مہ غے چو ناوق خاموش
چوں صالحیاں شدہ یہ پوش
بر شاخ نشستہ پست و مینا
بچوں شبہ میانِ مینا
مجنوں چو مسافرے چناں دید
باو دلِ خویش ہمعناں دید
گفت اے یہ سپید نام
از دست کہ سیاہ جام

ہوشنا نظامی

شہزنگ چرائی لے شب افروز
 روزت بچہ شد سید میں ہوز
 براتش غم منسم تو جوشی
 من سوگ زدہ سیدہ تو پوشی
 نہ سوختہ دل نہ خام رانی
 چوں ہونگیاں سیدہ چرائی
 زنگی بچہ کہ ام سازی
 ہندونے کہ ام ترک سازی
 روزے کہ روی بہ نزدیکام
 گولی کہ زد دست رفت کارم
 دریاب کہ گر تو در نیابی
 ناچیسہ نثوم بدیں خرابی
 گفتی کہ مترس دست گیرم
 ترسم کہ دریں ہوس بمیرم
 مینائی دیدہ چوں بریزد
 از وادن تو تیا چہ خیسند

ایسہ خسرو

در موسم گل کہ نوکئی ساز
 بس عشق کمن کہ نوشود باز
 من باتو بہ عشق ہم شہریم
 زیرا کہ تو مست و من خرابم
 ہونے کشم و کسٹم خرابی
 فریاد ازین تنک شہرابی
 چوں زمزمہ دف ساسگالی
 ہر گل بیونہ چہ نالی
 چندیں کہ بہر چمن گزشتی
 در گرد گل و مشکو ز گشتی
 گر چوں گل من بہ بوستانے
 دیدی سمنے وار غوانے
 گوتا بہ تبرکشس رُباہم
 کہ بردل و گہر بدیدہ سایم
 چوں سرو من آید اندراں باغ
 تا در دل لالہ نوکتہ داغ

مولانا نظامی

ایسر خسرو

چوں گر گسبرہ زمیش بر بود
 فریادِ شبان کجا کند سود
 چوں سیل خراب کرد بنیاد
 دیوار چہ گاہ گل چہ پولاد
 چوں کشتہ بماند خشک لبے بر
 خواہ ابر سبار خواہ بگر
 او تیر سخن کثادہ گتاخ
 وان زراغ پریدہ شاخ در شاخ
 او تیر سخن دراز کردہ
 پزندہ رحیل ساز کردہ
 چوں گفت بے فسانہ بازراغ
 شد زراغ بہادہ بردش داغ
 مجوں چو شب سپراغ مردہ
 افتادہ دیدہ زراغ برودہ
 میرخت بر شک دیدہ تاروت
 مانند شمع خویشن سوز
 گوئی ز زبان من دعائیش
 بوسی ہستہ از عذر پائیش
 وانگہ بہ عبارتے کہ دانی
 این قصہ بگوش اورسانی
 کلس دعوی ہستہ کردہ ہن
 وانگہ زدنا کشیدہ دامن
 دور از توبہ من نماند جز پوست
 دوری و نفوذ باللہ از دوست
 بر بے گل آدم دریں گشت
 ورنہ چہ کم ست خار و درشت
 گلزار کہ بے زرخ توبہ سینم
 آن بہ کہ بہ کنج غم نشینم
 زمیناں چنے چو تریب اوس
 افسوس کہ بتوبہ میںم افسوس
 او در سخن از درونہ خویش
 بل پش با نعرہ خویش

ایسہ خرد

پیغام رساں بہ گریہ تر بود
 پیغام پزیر بے خبر بود
 مجنوں دل از آہ پارہ می کرد
 بلبل بہ چمن نطسارہ می کرد
 مجنوں ز سرشک لالہ می خست
 او با گل و لالہ عشق می باخت
 چوں دید کہ گفتہ تا صواب است
 قاصد نہ میاں بجی جواب است
 نالیہ دمے ز بختِ ناشاد
 وز سایہ سر و جہت چوں باد

لیلی بسترِ مرگ پر

ایسہ خرد

ناگہ یہ چنین شکوہ ریزے
 اُفتاد مھے برستخیزے
 لیلی کہ بہارِ عالمے بود
 زو چشمہ زندگی سے بود

مولانا نظامی

در معرکہ چنین خزانے
 شد ز خصم یہ ہ گلتانے
 لیلی ز سریرِ سرطیندی
 اُفتاد بچاہِ درد مندی

مولاناظمی

شد زخم زودہ بسار و باغش
 زو باد و طپا پنجہ بر چہ افش
 آن سرکہ عصابہائے زہبت
 خود را بہ عصابہ دگر بت
 گشت از تپ آن گلِ قصب بوش
 چون تا قصب ضعیف بیوش
 شد بد ریش چوں بلا سے
 شد سر و ہمیش چوں غلا سے
 سو دئے دلش بہ سر بر آمد
 سر سام سرش بہ دل در آمد
 گر مانے تو ز ژالہ را برد
 باد آمد و برگ لالہ را برد
 زان روز کہ یار از وجد اشہ
 سر و ش ز گد اخن گیشہ
 زان پیشتر ارچہ مہرباں بود
 آن مہر کیے بہ صد بغیر و د

ایسہ خرو

آتش زودہ گشت نو بارش
 وز آب برفتہ چشمہ سارش
 آن ریش کہن کہ در جگر دشت
 جاں بُرد کہ سئے جاں گز دشت
 آن دل کہ شدش بہ عشق پامال
 جاں نیز رواں شدش بہ نبال
 آمنت بہ سر و نو جوانش
 بیماری جسم ناتوانش
 شعلہ زتنش چہ ساں بر آمد
 کش دو دز استخوان بر آمد
 پہلو بہ کنار بستہ آورد
 سر پوش اجل بسر آورد
 گشتش تن گوہریں سفالیں
 وز بستہ رنج ساخت بالیں
 چہے کہ ہے بہ خواب دگشت
 در بند غنودن دگر گشت

مولانا نظامی

ایسہ خسرو

چوں عاشقِ خویش را بہ صد بند
 دلخوش شد دید و آرزو مند
 بر خاطر او فراقِ رہ کرد
 سو دئے و رای کے بہہ کرد
 تاکا رہاں رسید کز کار
 یکبارفتاد و گشت بیمار
 لرزہ بکشت پیکرش را
 بتحالہ گزید شکرش را
 بالیں طلبید زاد سروش
 وز سرو قنادہ شد تدروش
 افتاد چنانکہ دانہ از گشت
 سر بندِ قصب بہ رخ فرو گشت
 ایں گفت و بگریہ دیدہ تر کرد
 آہنگِ ولایتِ دگر کرد
 چوں رازِ نغمہ بر زبان آند
 جانان طلبید و رفت جان داد
 در آتش تپ قنادہ نعلش
 یا قوتِ کبود گشتہ نعلش
 گشتش خوی تپ و ان تعجیل
 ہم دسمہ زرتے شست ہم نعل
 گیوز شکنج نازماندش
 ز گس ز کز گشتہ بازماندش
 شد تیرہ جمالِ صبح تابش
 واقفاد بہ زردی آفتابش
 تپ لرزہ بیخوش رویے چوں باغ
 بتحالہ بسادہ بر لبش داغ
 ہم ریخ تن و ہسم اندہ یار
 یک جاں بہ و غم شدہ گرفتار
 گفت ایں سخن و ز حالِ دگشت
 وز حالتِ خویش بے خبر گشت
 جانش کہ میان موجِ خوں رفت
 مجوں گویاں ز تن بروں رفت

امیر خسرو و ملا مکبتی شیرازی، ملا ہاتھی ہرودی

میں نے ملا مکبتی شیرازی اور ملا ہاتھی ہرودی کی لیلیٰ مجنوں کا مختلف مقامات سے مطالعہ کیا۔ ملا مکبتی شیرازی کی لیلیٰ مجنوں والی داغستانی نے اپنے تذکرہ میں خصوصیت سے تعریف کی ہے۔ ملا ہاتھی ہرودی مشنوی گوہر میں خاص مرتبہ رکھتے ہیں اور مولانا جامی کے بعد ان کا شمار ہے۔ تاہم ان دونوں کی مشنوی لیلیٰ مجنوں امیر خسرو کی مجنوں لیلیٰ سے باعتبار خوبی مضامین اور لطف کلام کے پست ہو دو ایک مقام کے کلام بالمقابل لکھتے ہیں اہل ذوق خود اندازہ فرمائیں گے۔

حمد

امیر خسرو	ملا مکبتی شیرازی	ملا ہاتھی ہرودی
لے دادہ بدل خزینہ راز	لے براحدیت ز آغاز	ایں نامہ کہ خامہ کرد ایجاد
عقل از توشدہ خزینہ پردہ	فلق ازل وابد ہم آواز	تویق قبول روزیش باد
لے دیدہ کشائے دوریناں	لے سایہ شمال گاہِ بنیش	طغرائش بنام پادشاہے
سرمایہ وہ تہی نشیناں	در حکم وجودت آفریش	کو رہست چو عرش بارگاہ
لے تو بہ ہیں صفت تراوا	لے کالبہ آفرین جانسا	بنا کن چشم اہل بنیش
نام تو گرہ کشائے ہر کار	گوہر کش رشتہ ز بانا	فیاض وجود آفریش
لے بیش ز دافش خردند	لے ظرف نہ آسمانِ عالی	نقاشِ بھکار خانہ غیب
فرمان تو نطق رازباں بند	در بحر تو چوں جنابِ عالی	منشی صحیفائے لاریب

ایسہ خرد	ملاکتی شیرازی	ملا تھی حسری
اے بندہ نواز بندگی دوست	اے طائر عقل عرش پر دوز	زینت گر آسماں بختسم
زبان تو جان مغز ناپوست	بے یاد خوش تو ناخوش آواز	تشریف وہ زمیں با دم
اے ستر توبہ وہم را گوش	اے مبدع آفرید گاری	لطفش زیر خمستہ عید
در معرفت تو عقل بیوش	سرمایہ وہ بزرگواری	غمال بہ ساق عرش بخشید
اے حکمت تو با مر مطلق	اے قطرہ ابرو ذرہ بیج	بر کو یہ نیل چرخ خود سنے
عالم زد و حرف کردہ مشتق	در حلقہ طاعت تسبیح	اودا وہ بہ ہند کے زحل سے
اے جلوہ گر بہار خنداں	اے برتر از انکر دیدہ جوید	دادا ز پے ضبط نیل مستش
بینا کن چشم ہوشمنداں	یا نطق زباں بریدہ گوید	از قوس قزح کجک بدستش
اے کردہ ز گنج خانہ راز	اے بحر تو پیش ازاں مقدر	اودا وہ ز تارٹے فرشید
بر آد میاں در سخن باز	کاجا بتواں منگدنگر	ابریشم چنگ و دناہید
اے قدرت تو بہ چہرہ دستی	در بحر تو گوہریت نایاب	بر جس کہ دید دولت دیں
از نیت پدید کردہ ہستی	زیرا کہ کسش ندیدہ پایاب	سجہ دہش ز عقد پرویں
اے باز کن در معانی	از بحر تو یک تاب شکست	شد قوس فلک کمان برام
بر ما بہ کلید آسمانی	ایں داریٹے آنگوں بست	لشکر کشیش چو کرد ہنم
اے جان بجد فکندہ تو	یعنی فلک ارچہ دیر پست	اودا وہ با قباب شاہی
ہر کس کہ بجز تو بندہ تو	با بود تو چوں خطے بر آبت	وز خیل کو اکبش سپاہی

یسہ فرود

لے صانعِ جسم و خالقِ روح
مرہم نہ سیناے مجروح
لے چار بساط و ہفت پرہ
برہفت عروس عقد کردہ
لے نور وہ چسپانچ عالم
مردم کن آدمی و آدم

ما کبھی شیرازی

عقل از کرمت بہ نکتہ دانی
دریلے گہر کف معانی
ہستی تو بحر بیکرانت
واں درجہ قطرہ عیانست
حرفے کہ زماہ تابا ہیست
بر ذات تو محضہ گوہیست

ملا تھی ہروی

او کردہ بنا سر اچہ تن
بکشا و درون پیدہ روزن
بستہ بہ کمال قدرت از موسے
بر منظر دیدہ طاق ابروے
او ساختہ این ہمہ عجائب
او کردہ بناے این خواب

نعت

شاہِ ریل و شفیعِ مرل
خورشیدِ پین نور اول
ہم نور وہ چسپانچ بنیش
ہم چشم و چراغِ آفرینش
شاہنشہ تختِ آسمانی
خواندہ تختہ نانی
سلطانِ مالکِ سال
طفلیں صحیفہ لال
محبوب کٹائے پردہ غیب
گنجور خزینائے لاریب

شاہنشہ انبیا محمد
ماہ افسر آفتاب مند
عنوانِ صحیفہ الہی
سرخیل سپیدی و سیاہی
آن مجلِ آفرینِ مفصل
نور شہ پین و صبح اول
آن سایہ رحمتِ الہی
فیروزہ نگینِ مہر شاہی
زاں از ہمہ سایہ اش نہاں بڈ
کش سایہ بروں از انجاں بڈ

آن دُزیمتیم بحرِ سربد
سرخیل ہمپہاں محمد
ای خاتمِ انبیائے مرل
شد فتوے دیں ز تو مجمل
لے قاضی شرع و فتوٰی دیں
تو یق تو خاتمِ البیتین
لے چشم و چراغِ اہل بنیش
مقصود توئی ز آفرینش
قائم بطفیل تست عالم
وز نور نوشتہ کرم آدم

میسہ خسرو	ملائکتی شیرازی	ملائکتی بردی
پروانہ رسانِ ظلمت و نور	زبانِ تہرِ ازل کہ بزگیں دشت	چوں روزی آدمی نمک شد
وز نور و وقاں نوشته مشو	اقبالِ ابد در آیتیں دشت	ثالثہ بیجدہ ملک شد
سر کوبِ مخالفتان ابر	عقل از کلماتِ دستِ معظّم	شاہِ قرشی و ہاشمی خسیل
تن پوشِ برہنگانِ محشر	دل عوش و زبانش لوحِ محفوظ	زلفیں تو شد و ولایم اللیل
گنجینہٴ کیمیائے عالم	اوپیش قدم ترا ز جہاں بود	آمد حرمتِ حریمِ طحطا
پیش از ہمہ پیشوائے عالم	زبانِ پشیر و جہانیاں بود	فراشِ درت دمِ میجا
در کتب کاف و نون شبِ روز	آدم کہ شد است لوحِ تصویری	ہم خادمِ خوانِ تو خلیلے
ز وجہ رسل و دوحرف آموز	زبانِ صورتِ خوب شد جا بجا	ہر مرغِ مدینہ جبرئیلے
نہیں زدہ انش در فغاندہ	سجادہٴ شرع او کہ بکشود	بر در گت لے رسول پیکرے
طاہاتش و ان یکا و خواندہ	در کشتیِ نوح با دیاں بود	موسیٰ بہ عصائے خویش حساب
نون و قلش ز حق تعالیٰ	تا من خلیل از و زرا آمد	خضر آمدہ نیز سوائے این در
چترے ز برستونِ اللہ	ز آتشکدہٴ سنخ رو بر آمد	کز خاکِ درت بے کند تر
مہ میم شود بہ چرخِ نون ہم	ہر ریگ ز رنگدہٴ آراں نور	باغِ ارم از نسیمِ کویت
یعنی کہ ز بحسبِ حسنِ او نم	اروں و کلیم را شدہ طر	خوشبوئے بنفشہٴ رازِ موت
ککاک از صفتش زبانِ بیدہ	ہرزردہ ز خاکِ راہِ آں تاج	از بے خوشِ نسیمِ آں کونے
نہ بحر ز ککاکِ او چکیدہ	ادریس کوچِ رہت معراج	روحِ قدسِ ستِ قاصیتِ بوجے

ایسر خسرو	ملاکتی شیرازی	ملا تفتی ہروی
نامش بہ سریر بادشاہی	گرسند شریعتش نہ بودے	خوشید ز بس در ذرات تاج
تو قیج سپیدی و سیاہی	طوفان بلا جہاں بوئے	بانہ سہرہ بسجہ تو محتاج
جا روب زمان بارگاہش	ورنچہ لب نہ برکشائے	گردیدہ ستون میں عصایت
از پر فرشتہ رفته رہش	از باغ جہاں کہ درکشائے	شد پردہ سرے حق نوبت

دیکھو انبیاء علیہم السلام کا ذکر جس پیرائے بیان میں مکنتی و تفتی کے کلام میں
ہر اس کا شاہد بھی امیر خسرو کے کلام میں نہ پاؤ گے۔

لیلیٰ

ایسر خسرو	ملاکتی شیرازی	ملا تفتی ہروی
بود از صف آن بتان نواہ	زاں جملہ کیے عروس زیبا	بس نادرہ دخترے لطفے
ماہر کہ زد آفتاب رارہ	چوں صورت میں میان زیبا	خلوتنگہ انس را حریفے
لیلی نامے کہ مرغلش	از جلوہ سرو او برفتار	دریاے حیا و کان آزم
خالش نقطے ز حرف نامش	صد خانہ مرغ دل گرفتار	گویا کہ سرشتہ اندش از شرم
مشعل کش آفتاب و انجم	رویش کہ بہشت را بقا بود	خوشید ندید سایہ اش را
دیوانہ کن پری و مردم	چو ان بہشت را عتاب بود	مہ نیز نیافت پایہ اش را
تاریج گریستہ جہا نہا	در تنگ ز انگیس و ہانش	دایم گل عارضش ز پاکی
بنیاد شکاف خانہا نہا	در گردن سر مہ آہوانش	در زیر عرق ز شرمنا کی

امیر خسرو	علاقہ کبھی شیرازی	علاقہ تفتی ہروی
سلطان شکر لبان آفاق	چشمش بہ ستارہ راہ سے زو	مینور و مہش ز دروئے نور آب
شکر شکن شکیب عشاق	مزگان نش سناں باہ سے زو	زو پنچہ آفتاب در تاب
کردن زین عافیت فروشا	مزگان بہ دل خراب کردہ	یسی نامے سخن عذار سے
تثویب وہ صلاح کوشاں	بر آتش رُخ کباب کردہ	غچو دہنے سخن گزاسے
سرتاب قدم کرشمہ نواز	مہ عالیہ دان و ایہ او	باروئے گل و چوئے سنبل
ہم سرکش جن ہم سرآمد	خورشید ندیدہ سایہ او	خنداں چمنے ز سنبل و گل
تائے و ہزار فتنہ در دہر	لعلش عسل نخورد کس دشت	شیریں حرکات عشوہ انگیز
چشمے و ہزار کشتہ در شہر	کز مردم دیدہ باگس دشت	در خنداں شکرین شکر ریز
چشمش ز کرشمہ مست بہوش	وز موہو فلک خمے گلندہ	چشمے و ہزار ناز با او
آہویرہ بخواب خروگوش	بر گردن عالیہ گلندہ	صد گو نہ کرشمہ اش در بارو
خنداں چو سخن یہ تازہ روئی	از ناز کی لکر کہ او دشت	از شکر لب شکر تانے
شیریں چو شکر بہ تیغ گوئی	گفتی کہ بہ دل خیال ہو دشت	وز سنبل زلف بوستانے
از دوسوہ چشم دیو بستہ	ز ابرو و مژہ کیس کشادہ	بادام دو چشم آں سخن بر
تبیح فرشتگان گستا	صد تیر بہ یک کماں نہادہ	سے بود نہال تازہ رابر
نہ بت کہ چراغ بت پرنا	بانے ننگفتہ گل منہ نام	آں ہر دو ہلال ابرو ان نام
طاووس بہت و یک بت بنا	ماہے ننگتہ یلیش نام	از دوسوہ دو برگ سیر بادام

ایمیر خسرو

غلام تنہی ہروی

فرمودہ گلال را سواری

ہر ناخن آن نگارِ رعنا

دادہ خترہ را سلاح داری

چوں برگ شگلے تھے بہ خا

افکنہ بہ دوش زلف چہشت

رخسارہ و لفریش آبے

اوبے خبر و نظارگی مت

گوئی ز تنش از اں حبابے

بمچون لبش بہ دُر فشانے

زاں پائے کہ در نگار بہتہ

پروردہ بہ آبِ نہ گانی

سر و دست زلال زار رستہ

ختم کلام | اس مقدمہ کے دوران تحریر میں دو نسخے مجوزں لیلی کے اور سٹے

ایک گلگتہ کا مطبوعہ ۱۸۳۲ء دوسرا قلمی، ان دونوں نسخوں سے بھی نکت کی گئی۔

اس طرح اب ہمارا یہ نسخہ ایک نسخے سے نقل اور دونوں نسخوں سے مقابلہ کیا گیا ہے۔

مسودہ اور اس کی کاپیوں اور پروفوں کی تصحیح میں تاہم امکان بشری پوری کوشش

کی گئی ہے۔ باقی العلم عند اللہ و ما توفیقی الا بہ۔

محمد حبیب الرحمن شاہ شہزادانی حسرت

حبیب گنج ضلع علیگڑھ:

۳ رمضان المبارک ۱۳۳۵ھ

نوٹ: مقدمہ کے صفحہ ۲۱ پر چوتھے شعر کے پہلے مصرعہ میں بجائے "تاماں" کے "تاماں" اور متن کے صفحہ ۲۱

پر چوتھوں شعر کے دوسرے مصرعہ میں بجائے "تخت" کے "دوخت" پڑھنا چاہیے۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ایں قصہ کہ از حسن لقصص نمونہ است بنام مجنون و لیلی و انجمن شد
و شامی باری تعویذ صحتش ساخته آمد تا بپایان دل را مدام از جوانان
آن صلاح قلب حاصل شود انشاء اللہ تعالیٰ و اہمب الصحتہ

<p>ای وادہ بدل خرنیہ را از لے دیدہ کشائے دُور بیناں لے توبہ ہیں صفت سزاوار لے پیش زدانش خرد مند لے بندہ نواز بندگی دوست لے ستر توستہ و ہم را گوش</p>	<p>عقل از توشدہ خرنیہ پر داز سزایہ وہ تھی نشیناں نام تو گرہ کشائے ہر کار فرمان تو نطق را زباں بند زان تو جہاں زمعت نہا پست در معرفت تو عقل بے ہوش</p>
--	---

۱۱۱ لے قصہ حضرت یوسف علیہ السلام حضرت ۱۱۱ نام نہادہ شد حضرت ۱۱۱ صرف کنندہ و آرایند
۱۱۱ تھی دستاں حضرت